

A magyarok egyetemjárása külföldön

A magyarság a nyugat-európai intézményeket a keresztes háborúk korában ismerte meg közelebbről. Magyarország a keresztes hadak útvonalába esett; hatalmas tömegek vonultak rajta keresztül, melyek műveltségük fokára nézve különböztek ugyan egymástól, ám valamennyien egy egységes kultúrközösségbe tartoztak. Magyarország a nyugati és keleti művelődés határmezsgyéjén lévén, kultúrájának alkotóelemei nem voltak egységes eredetűek. Egyházi terminológiája csaknem azonos mennyiségű keleti (szláv) és nyugati (olasz) szókincset tartalmazott, mely csak fokozatosan olvadt bele a magyar nyelvbe; intézményeiben is megállapíthatók a nyugati és keleti kultúrelemek, melyek szintén csak az idők folytán váltak nemzetiékké. Természetes, hogy kezdetben az oktatásügy sem nyugodott nemzeti alapokon. Iskoláink szervezői külföldiek voltak, akik külhoni minták után állították fel a többségükben papképzést szolgáló latin tanítási nyelvű iskolákat. Népoktatás nem volt, a kolostori, káptalani és székesegyházi iskolák pedig rendeltetésüknél fogva sem szolgálhatták a nemzeti közoktatásügyet. E hiányon a városi iskolák sem segítettek, mert a nem magyar nyelvű és nemzeti-ségű városi polgárság érdekeit szolgálták.

A magyarság a keresztes háborúk korában ismerkedett meg a lovagi intézménnyel, mely új eszményeket hozott, mintául szolgált a nemzeti és az egyetemes keresztény érdekek összeegyeztetésében. Az az ösztönös idegenkedés, mely a magyarság zömét Szent László koráig az idegenből átültetett intézményekkel szemben áthatotta, csak a keresztes háborúk folyamán itt megfordult nyugat-európai tömegekkel való közvetlen érintkezés következtében oszlott el. Ekkorra nyilvánvalóvá vált, hogy a kereszténység egyetemessége és az egyes államok nemzeti irányban való fejlődése összeegyeztethető. A bizalmatlanságot idővel felváltotta a nyugat-európai társadalmi intézmények megismerésének vágya, mely hovatovább mind élelkebb érintkezésre vezetett Magyarország és a nyugat-európai államok között. Az érdeklődés központjában Franciaország került, ahol a keresztes háborúk eszméje megfogant s ahonnan a lovagi intézmény hódító útjára indult. Franciaország volt az úgynevezett cluny-i világnézet bölcsője is, mely szigorú egyházi szellemben alakította át a keresztény társadalmat, s csakhamar a pápaság mellé sorakoztatta abban a nagy küzdelemben, melyet a pápaság és a császárság első mérkőzése néven ismer a történelem, s mely küzdelemben hazánk is állást foglalt.

Franciaország a XI. századtól kezdve társadalmi és egyházpolitikai téren vezető szerepet vitt az európai államok között, a XII. századtól kezdve – iskoláival – a szellemi irányítást is magához ragadta. A párizsi Notre Dame-i székesegyházi iskola már a XII. században nagy hírnévre tett szert, s bár egyetemmé csak a XIII. században fejlődött, mint székesegyházi iskola is akkora tekintéllyel bírt, hogy külföldiek is látogatták. A francia intézmények iránt hazánkban feléledt társadalmi érdeklődés egyik bizonyítéka, hogy magyar tanulók már a XII. században megfordultak Párizsban. *III. Béla* korában nagy szerepet játszó *Lukács* esztergomi érsek is Párizsban tanult. 1175 körül itt halt el egy *Bethlen* nevű magyar tanuló is, akinek haláláról *III. Bélát* is értesítették; utóbb a szülők kívánságára vizsgálatot indítottak a tekintetben, vajon az elhunytnak volt-e adóssága, kitűnt

Összeállítás Magyary Zoltán 1927-es tanulmánya alapján. Ez az összefoglaló a Hungarus Munkaközösség és a Magyar Tudománytörténeti Intézet által összeállított, s Gazda István által szerkesztett, a PSzM gondozásában készülő, „Fejezetek a magyar művelődéstörténet forrásaiból” című oktatási segédkönyv részét képezi.

azonban, hogy senkinek sem tartozott. A vizsgálók közt három magyar pap is volt: *Adorján*, *Jakab* és *Mihály*, akik ekkor szintén Párizsban tanultak.

A Franciaországgal való érintkezés III. Bélának II. *Fülöp* francia király nővérével kötött házassága óta nagy arányokban mélyült. Hatása több irányban, de legfőképpen a párizsi egyetem nagymérvű látogatásában mutatkozott. Anyakönyvi adatok hiányában – mert e korban egyetemi matrikulák még nem voltak – a párizsi egyetem magyar hallgatóinak számát sem tudjuk ugyan megállapítani, de nem lehetetlen, mint azt újabban vitatják is, hogy a XII-XIII. században már néhány száz magyar tanuló látogatta a párizsi egyetemet. Az írás fellendülése, továbbá az írás és az okleveles gyakorlat fejlődése nekik köszönhető. A III. Béla által létesített királyi kancellária nyelvében már francia szavak is mutatkoznak: a francia nyelv nem csupán a királyné francia udvarnépe és a királytól betelepített francia ciszterciek, hanem a Párizsban tanult magyar ifjak révén is szélesebb körökben ismeretessé vált; e nyelv hatása alatt a magyar helyesírás a XII-XIII. században francia szabályokat követ, sőt számos közönséges szavunk ebből a korból való francia átvétel, miként francia átvétel a magyar folklór számos terméke is. A magyar föld „Hungaria” elnevezése az addigi „Ungaria” helyett szintén francia származású. Az egyetemi tanulók által tervszerűen ápoltság franciabarátság megnyilvánulásának tekinthető, hogy királyaink a XIII. század első felében ismételten francia papokat ültettek a magyar püspökségekbe, s hogy ugyanekkor kereskedelmünk lebonyolításában nagy szerephez jutott az időközben városainkba települt sok francia kereskedő is, kikről *Rogierius* tesz említést. Nincs egyetem, mely közvetve és közvetlenül nagyobb és egyetemesebb hatást gyakorolt volna a magyar művelődésre, mint a párizsi egyetem az Árpádok alatt.

A párizsi egyetemmel egyidejűleg lendül fel a bolognai egyetem is. Míg azonban az előbbin főként a hittudományokat művelték, s Párizs e tekintetben kivívta magának az elsőséget, addig az utóbbi a jogtudományok művelésének lett egyik igen fontos tudományos intézménye. Jelentőségére fényt vet azon körülmény, hogy több középkori olasz egyetem a bolognaiból vált ki, számos olasz egyetem (Perugia, Firenze, Padova) viszont a bolognai mintájára szervezkedett. A XIII. század első felében ezerszámra látogatták olaszok és külföldiek egyaránt, akik már 1250 előtt két testületet alkottak: az ultramontánokét (nem olaszok) és a citramontánokét (olaszok). Az előbbieket tizenöt nemzetisége között 1265-ben már a magyarral is találkoztunk, ami arra mutat, hogy az egyetemet a magyar ifjak tömegesebben keresték fel. A XIV-XV. században az ultramontánok rektori tisztségét több ízben magyarok is viselték, így 1316-17-ben *Miklós* nyitrai főesperes, 1343 előtt *Uzai Domonkos* fia *János*. 1385-86-ban *János* főesperes, 1401-402-ben *Lanc*, s 1472-73-ban *Bodó Miklós*. Megemlíthető, hogy az 1316. évi egyetemi statútumok szerkesztői közt magyar is volt, *Jakab* nógrádi esperes, aki egyike volt az egyetemi hallgatók kebeléből választott 14 tanácsosnak: ugyanekkor, mint láttuk, az ultramontán rektor is magyar volt. Az egyetem tanári karában is találunk magyarokat; így említést tesznek egy magyarországi *Pálról*, mint a kánonjog tanáráról, aki 1221-ben a Domonkosok rendjébe lépett; a XV. század folyamán, 1461-ben *János* az orvostan, 1471-ben *Dénes* a logika, 1472-ben *Gergely* a mennyiségtan és csillagászat tanára. Az egyetem jelentősége a XVI. századtól kezdve a magyar látogatások szempontjából lényegesen csökkent.

A XIII. század első éveiben a bolognai egyetemből kivált és külön intézménnyé alakult a vicenzai egyetem. Egy 1209-ből való oklevél már magyar hallgatót említ, ami arra mutat, hogy Vicenzát ekkor nagyobb számban magyarok is látogatták, bár név szerint csak *Berthold* kalocsai érseket ismerjük közülük.

Nagy jelentőségű volt s jelentőségét mindvégig megtartotta a padovai egyetem. 1222-ben alapították s 1231-ben már volt magyar tanulója, utóbb magyar doktora is (1264). A XIII. század második felétől kezdve állandóan nőtt magyar hallgatóinak száma, virágzása korát azonban csak a XV. század folyamán érte el. Mátyás király trónra léptéig 97 magyar tanulót ismerünk név szerint, Mátyás uralkodása alatt 66, az 1490-1526 közti időből pedig 160 padovai magyar tanulóról tudunk. Valószínű, hogy egy részüket a humanizmus iránt lelkesedő király küldötte idegenbe s áldozatkészségében vele osztoztak s versenyeztek, főpapjaink és egyházaink is, hogy módot nyújtsanak ahhoz, hogy ifjaink a humanista műveltséget annak egyik fő forrásánál ismerjék meg. Az egyetem hallgatói közt találjuk 1454-58 közt *Janus Pannoniust*, *Garázda Pétert*, *Thurzó Zsigmondot*, *Csáki Miklóst* stb.

A humanista világnézet és szellem ápolásában Padova mellett nagy jelentősége van a ferrarai egyetemnek is, amely a XV. század derekán, Guarinus korában érte el virágzása korát. Alig volt magyar ifjú, aki itáliai tanulmányútja idején hosszabb-rövidebb időt ne töltött volna a ferrarai egyetemen, melynek kiválóságaival, főleg Guarinusszal Vitéz János esztergomi érsek és Mátyás király is összeköttetésben állottak. Hallgatói közt látjuk *Janus Pannoniust, Garázda Pétert, Kalocsai Györgyöt, Geréb Lászlót, Perényi Miklóst* stb. 1481-ben s 1495-ben rektorai közt magyarokat is találunk, amiből a magyar hallgatóság jelentékeny arányszámára lehet következtetni.

A fentiek mellett a középkorban Velence, Firenze és Róma iskoláiban is megfordultak magyar ifjak. A római Szent Lélek Társulatban már 1446 óta találkozunk erdélyi és magyarországi nevekkal.

Az olaszországi egyetemek hatását, bár azok jelentősége a humanizmus fellendülése korában Magyarországot illetőleg nyilvánvaló, a XIV. század második felében alapított bécsi (1365), krakkói (1364) és prágai (1348) egyetemek messze túlhaladták. A külföldi magyar iskoláztatás szempontjából természetesen Bécs vezetett, nemcsak a kedvezőbb földrajzi viszonyok miatt, hanem azért is, mert Nyugat-Magyarország, a Szepesség és az erdélyi szász lakosság ifjúságát a nyelv közösségei s a német nyelvű egyetem falai közé vonzotta.

A bécsi egyetemen, melyet 1365-ben IV. Rudolf létesített s melyet VI. Orbán pápa 1384-ben a teológiai kar felállításával teljesen kiépített, már 1366-ban megtaláljuk a „Natio Hungarorum”-ot, mely elnevezés azonban 1384 óta magában foglalta a szláv nemzetiségű hallgatóságot is. E natióknak 1385 óta külön prokurátora volt. Az egyetemre, alapításától kezdve az 1450. év második feléig 19 780 tanuló iratkozott be s közülük 4151 tartozott a Natio Hungarorum kötelékébe, vagyis ez a testület az összlétszám 21%-át alkotja; igaz ugyan, hogy a testület elnevezése a szláv hallgatóságra is vonatkozott, de ha a szláv tanulókat külön számítjuk, még mindig 2828 (vagyis 14,8%) azon hallgatók száma, akik kétségkívül magyarországiak voltak. Ez utóbbiak közül az 1366-1450-ig terjedő korszakban legtöbb tanuló esik Brassóra (77), míg a többi városok a következő sorrendben foglalnak helyet: Buda (75), Nagyszében (72), Kolozsvár (62), Pozsony (51), Nagyvárad (48), Pécs (41), Esztergom és Székesfehérvár (38), Körmöcbánya és Sopron (36), Zágráb (33) stb. A magyar hallgatók többsége a jogi fakultásnak tagja volt, de jelentékeny számmal szerepeltek a teológiai és orvosi karon is.

A magyar elem 1453-1630-ig már kisebb számban szerepelt, ami természetes is, ha arra a nagy vonzóerőre gondolunk, melyet a XVI. századi németországi egyetemek a túlnyomóan protestáns ifjúságra gyakoroltak. Ez időből 2449 bécsi magyar hallgatóról tudunk, akik közül legtöbben Pest megyeiek (144) voltak. Említésre méltó, hogy a hallgatók közt a magyar megyék magyar lakossága is jelentékeny arányban volt képviselve. Így Baranyából 71, Somogyból 55, Zalából 54, Csongrádból 44, Fejérből 39, Veszprémből 28, Tolnából 28, Biharból 25, Szatmárból 25 tanuló nevét találjuk beiktatva az egyetemi anyakönyvekbe. A bécsi egyetemnek magyar szempontból való kiváló jelentőségére mutat azon körülmény is, hogy a bölcsészeti karon 1285-1498 közt 116, a hittudományin pedig 1407-1477-ig 13 magyar tanár tanított. Megemlíthető az is, hogy az egyetemnek Mátyás király adott pecsétet.

A krakkói egyetemet 1401 óta látogatták a magyar ifjak, eleinte szórványosan ugyan, a XV. század második felében azonban tömegesebben. A század nyolcvanas éveiben itt tanuló ifjaink már egyesületet, konviktust (bursa) létesítettek, melynek élén a senior állt. Az egyesületi tagság mindamellett nem volt kötelező az egyetem magyar hallgatóinak. 1493-1506 közt az egyetemre beiratkozott körülbelül 750 magyar hallgató közül csak 250 volt a bursa tagja; 1507-1515 közt 390 magyar hallgató közül 147; az 1516-1525-ig terjedő időszakban 139 lakott a bursa házában. 1526-tól kezdve egyébként rohamosan csökkent a magyar hallgatók száma, 1558-ban a bursa meg is szűnt.

A krakkói egyetem magyar hallgatósága az ország egész területéről való; feltűnően nagy számmal szerepel közöttük Pest, Buda, Nagyvárad, Kassa, Dés, Temesvár, Debrecen, Cegléd, Esztergom, Szikszó, Túr stb. ifjúsága.

A prágai egyetemen már 1369-től kezdve találkozunk magyarokkal, akik a „Natio Bohemorum”-csoportba tartoztak, s a jogot és a bölcséletet hallgatták. A huszita háborúig

jelentékeny számban látogatták, s az egyetemi fokozatokat nyert hallgatóság névsorában csaknem évenként említettnek magyar ifjak az ország legkülönbözőbb részeiről. Felémliendő, hogy a pécsi egyetem hallgatói közül többen itt fejezték be tanulmányaikat, továbbá, hogy az egyetemi anyakönyvek 1415-ben Budai Bereczk (Briccius de Buda) mestert prágai egyetemi rectornak (rector universitatis studii Pragensis) nevezik. Az egyetem utóbb a lipcsei egyetem megalakulása, főleg azonban a huszita s később a Mátyás király és Podjebrád közt hosszú időközön keresztül folyt háborúk következtében magyar szempontból elvesztette jelentőségét. S jóllehet 1491-től kezdve Magyarország és Csehország közt hosszú ideig perszonális unió állott fenn, magyar ifjak már csak a leg-ritkább esetekben keresték fel ezt az egyetemet, melytől a XV. század folyamán teljesen elszoktak.

Mindenesetre feltűnő, hogy a külföldi egyetemek látogatása a XIV. és XV. században milyen nagy arányokban növekedett, holott 1367 óta Pécssett, a század végén (1389-től) Óbudán, a XV. század második felében pedig Pozsonyban is működött egyetem. Megérthető azonban e külföldre törekvés, ha tudjuk, hogy Pécssett nem volt teológiai fakultás s valószínűleg nem volt az óbudai egyetemen sem. Így azok, akik nem elégedtek meg a hazai papnevelők teológiai kiképzésével, külföldi egyetemekre kíváncsok: az sem lehetetlen azonban, hogy egyetemeink megfelelő tanárok híján nem állottak azon a fokon, hogy minden külföldivel versenyezhetek volna, s így az utóbbiak ellenállhatatlanul magukhoz vonzották a tudományszomjas ifjúságot. Bármi volt is azonban oka végeredményben a nagy diákvándorlásoknak, tudományszomj, divat vagy szokás-e, annyi kétségtelen, hogy az az általános magyar kultúra színvonalának nagyfokú emelkedését jelentette. Legyen szabad arra mutatnunk, hogy pl. Mátyás király uralkodása alatt (1458-1490), amikor a pozsonyi egyetem is működött, a padovai egyetemet kimutathatólag 66, a bécsit 951, a krakkóit 1263 magyar ifjú látogatta, vagyis oly nagyszámú tudományosan képzett értelmiség állott a magyar kultúra szolgálatában, mely megérteti velünk, miért lehetett ekkor Magyarország Európa egyik vezető állama s miért tekintették hazánkat e korban a nyugati keresztény műveltség védőbástyájának.

Míg a hazai iskoláztatás a mohácsi ütközetet követő polgárháborúk, parasztmozgalmak és török támadások következtében válságos helyzetbe került, mert iskoláink nagy része elpusztult vagy néptelenné vált, addig a magyar ifjúságnak külföldi iskolákra való törekvésében alig történt változás. Sőt, talán azt lehet mondani, hogy a nagy vérvesztés következményeként beállott iskola- és paphiány csak fokozta a külföldi iskolalátogatás szükségérzetét. A külföldi főiskolák közül azonban 1526-tól fogva a németországiak gyakorolták a legfőbb vonzerőt a magyarországi ifjúságra, nemcsak azon szoros viszony-nál fogva, mely Magyarországot *I. Ferdinánd* személye révén a német birodalomhoz fűzte, hanem azon hatásánál fogva is, melyet a reformáció iskolapolitikája gyakorolt a magyar közvéleményre. A kutatás szabadságának jelszava tulajdonképpen forradalmi jelszó volt az egyházzal szemben, mely azonban széles körökben talált visszhangot, főleg a németajkú városi polgárság körében, hol Luther föllépésében német nemzeti mozgalmat láttak az olasz nemzeti célokat szolgáló pápasággal szemben. Iskolai viszonyainknak a közállapotok bizonytalansága következtében történt lehanyagolása, továbbá az újság ingere és végül a nemzeti érzés azonossága voltak azon főbb indítók, amelyek a XVI. század második tizedétől kezdve Németország felé irányították városaink ifjait, kiknek példáját a reformáció eszméinek akadálytalan terjedése következtében utóbb a színmagyar vidékek ifjúsága is követte.

A XVI. század elején Németország vezetett az egyetemek száma tekintetében; a XIV. század végén még csak 4 német egyetem működött, 1500 körül viszont már 12 német egyetemről tudunk, melyekhez a XVI. század első évtizedeiben két újabb egyetem járult.

A német egyetemek többsége a reformáció eszméit ápolta és terjesztette és pedig Luther felfogásának megfelelően, tanítók kiképzése és iskolák létesítése útján. A reformáció első képviselői nem elégedtek meg azzal, hogy eszméiket a sajtó közvetítésével tegyék ismeretessé, több és tartósabb eredményt vártak az élő szó, a közvetlen tanítás hatásától, melynek viszont legtermészetesebb eszközei a tanítók, illetőleg az iskolák voltak. Ez magyarázza meg az iskolaügy óriási fellendülését elsősorban Németországban, továbbá mindazon országokban, melyekre az egyetemeiken tanuló ifjúság révén hathattak.

A hitújítási mozgalmak központja Wittenberg lévén, az itt működő Luthernek, Melanchtonnak és Bugenhagennek hatása szinte korlátlan volt, főleg a XVI. század első felében, midőn a reformáció még egységes volt. Ez az oka annak, hogy a Mohács után létesült magyar iskolák (Bártfa, Eperjes, Besztercebánya, Selmecebánya, Lőcse, Sopron, Sárospatak, Debrecen, Kolozsvár, Gyulafehérvár, Marosvásárhely, az erdélyi szász iskolák stb.) több-kevesebb változtatással Melanchton tanítási rendszerét vették át, s csak a XVI. század második felében tértek át, legalább részben, Sturm strassburgi és Trotzendorf goldbergi iskolájának rendszerére. Ez utóbbi rendszerek a XVII. század folyamán mindinkább előtérbe léptek a gyakorlat terén.

Általában azt lehet mondani, hogy a protestáns iskolákban a XVI-XVII. században a tanítási nyelv azonossága következtében éppoly sűrűn megfordulnak a külföldi, mint külföldi iskolákban a magyarországi pedagógusok: a tudományos élet képviselőinek kölcsönös kicserélése viszont azt eredményezte, hogy a magyar szellemi élet lépést tartott az európai fejlődéssel. Azáltal, hogy az iskoláztatás terén leomlottak a határok a nyugati államok és Magyarország között, hazánk és Nyugat-Európa egységes kultúrterületté olvadt össze, s ennek következtében a magyar föld helyzete és sorsa állandó és nagy érdeklődés tárgya volt nyugaton. A rólunk szóló XVI-XVIII. századi óriási külföldi irodalom (v.ö. Apponyiana) ennek legkétségtelenebb bizonyítéka. E nagy kulturális munkában a protestáns iskolák mellett a XVI. század második felétől fogva nagy s mindinkább növekvő jelentősége van a jezsuita rend által vezetett iskoláknak is, melyek az Aquaviva-féle Ratio alapján szervezkedtek. Iskoláik és rendszerük kiválóságára fényt derít *Bethlen Gábor* azon kijelentése, hogy egyik unokaöccsét legszívesebben jezsuitával taníttatná, ha nem féltene az áttéréstől.

A külföldi iskolalátogatás a legtöbb esetben egyesek önkéntes vállalkozása volt, azonban áldozatkész egyháziak és világiak, továbbá testületek s főleg a városok szinte intézményesen iparkodtak gondoskodni arról, hogy a magyarországi ifjúság rendszeresen látogassa a külföldi iskolákat.

A katolikus egyház előtt minél alaposabb teológiai képzettség volt az elérendő legfőbb cél, ezért az egyházi pályára készülő ifjúságot részint az 1552-ben alapított római Collegium Germanicum et Hungaricumban taníttatták, melynek első magyar növendéke 1560-ban a híres *Szántó (Arator) István* jezsuita volt, részint Bécsben, melynek egyetemén a kisebb számú, de buzgó magyar tanulóifjúság tekintélyes szerepet vitt a XVI-XVII. század folyamán. Ezt igazolja az egyetemi fokozatokat nyert tanulók nagy számán kívül az is, hogy az egyetemen számos magyarországi tanár működött, s közülük többen ismételtén voltak az egyetem dékánjai és rektorai. Nagy vonzóerőt gyakorolt a katolikus ifjúságra az 1573-ban alapított, s 1584-ben egyetemmé fejlesztett gráci főiskola is, melynek tanári karában 1597-1599-ben, továbbá 1603-1607 között *Pázmány Péter* is működött; kivüle még két magyar tanár nevét ismerjük. 1529-től kezdve újból feléledt az érdeklődés a krakkói egyetem iránt is, hová a jó teológiai kar híre vonzotta az ifjúságot; 1529-36 között pl. 89 magyar hallgató nevét jegyezték fel az egyetem anyakönyvében; 1534-től fogva azonban annyira megfogyatkozott a magyar tanulók száma, hogy az egyetem elvette tőlük a bursa házáat is (1558), mely tulajdonképpen üresen állott. Ettől fogva a krakkói egyetem elvesztette jelentőségét, bár *Báthory István* lengyel király sokat fáradozott a régi kapcsolatok újból való felelevenítésén.

Az 1573-ban alapított s a jezsuiták vezetése alatt álló olmüci akadémián 1590-től 1664-ig sűrűn megfordultak magyarországi és erdélyi hallgatók is; a főiskola mellett XIII. Gergely pápa 1580-ban konviktust állíttatott fel kifejezetten magyarországi nemes ifjak számára is. V. Pál pápa pedig saját költségén két ifjút neveltetett itt az erdélyi egyházmegye számára. Fennállása idején 112 magyarországi és erdélyi tanulóról tudunk, akik egyrésze ugyanitt promoveáltatott is.

Különleges helyzete volt a padovai egyetemnek a magyar iskoláztatás szempontjából a XVI. és XVII. században (1660-ig), mert az egyetemen a protestánsok is tehettek doktorátust, s így az egyetemet minden felekezeti tagja látogatta. Ez magyarázza meg az erdélyiek nagy számát is. A padovai egyetem kiválóbb növendékei közé számíthatjuk a következőket: *Istvánfi Pál*, *Sztáray Mihály*, *Verancsics Antal*, *Kecsetei Márton*, *Thurzó Ferenc* és *Szaniszló*, *Révai Ferenc* nádorhelyettes gyermekei, *Gyalui Torda Zsigmond*, *Bát-*

hory István, a későbbi erdélyi fejedelem és lengyel király, *Dudich András*, *Istvánfi Miklós*, *Zsámboky (Sambucus) János*, *Forgách Ferenc*, *Berzeviczy Márton*, *Verancsics Faustus*, *Kovacsóczy Farkas*, *Pálffy Miklós*, *Gyulai Pál*, *Szamosközi István* stb. Kiváltképpen a padovai egyetem hatásának lehet tulajdonítani a reneszánsz műveltség újabb virágzását is a XVI. század végén Erdélyben, ahol azt az olasz műveltségű Báthoryak udvara ápolta.

A protestáns főiskolák közt első hely illeti meg az 1502-ben *Bölcs Frigyes* szász választófejedelem által alapított wittenbergi egyetemet. Az új egyetem működése első évében nagy látogatottságnak örvendett (pl. az 1502-1503, téli félévben 416, az 1503. nyári félévben 258 új tanuló nevét tartalmazza a matriculák), az 1506-ban kiütött pestis s az ugyanazon évben alapított frankfurti (Odera mellett) egyetem megalapítása azonban erősen megapasztotta az új egyetem hallgatóságának számát, mely azonban viszont ismét rohamosan növekedni kezdett akkor, midőn az egyetem egyik tanárának, Luther Mártonnak fellépése Wittenbergre irányította a figyelmet. 1521-ben itt már magyar hallgatóval is találkozunk, 1522-1560 közt pedig már 442 magyarországi tanuló nevét ismerjük. E szám 1560-1599 között még 376-tal gyarapodott. 1546-ban megalakult a magyar bursa is, melynek utóbb könyvtára is volt. A magyar reformátorok legnagyobb része az egyetem növendéke volt (*Dévai Bíró Mátyás*, *Szegedi István* stb.), akik Luther és Melancton hatása alatt fejtettek ki visszatérve nagy tevékenységet. E korabeli protestáns iskoláink, mint említettük, a wittenbergi tanítási rendszert fogadták el alapul. Az egyetemet egyébiránt a XVI. század második felében a Kálvin hitelveit valló magyar ifjúság is látogatta: mikor azonban a Luther és Kálvin hitelveit valló hallgatóság közt mind élesebbé váló irodalmi háború az egyetem békéjét komolyan veszélyeztette, Frigyes Vilmos szász választófejedelem 1592-ben kitiltotta a kálvinista ifjúságot az egyetemről. Wittenberg ettől kezdve a magyarországi lutheránus ifjúság egyik legfőbb tanítóintézete lett.

A Kálvin elveit valló magyarországi, illetőleg erdélyi ifjúság 1568-tól és 1592-től kezdve főleg az 1386-ban alapított heidelbergi egyetemet látogatta, mely a XVI. század végén a kálvinizmushoz csatlakozott. 1592-1621 közt 186 magyarországi és erdélyi tanulót iktattak be az egyetem anyakönyvébe. Bethlen Gábor erdélyi fejedelem maga is élénk összeköttetésben állott a heidelbergi egyetemmel, melynek kiválóságára bizonyára udvari papja, *Keserői Dajka János*, az egyetem egykori növendéke, hívta fel figyelmét: de az sem lehetetlen, hogy tudomása volt azon befolyásról is, melyet a magyarország presbiteriánus mozgalmak ügyében éppen ez egyetem egyik jeles tanára, *Pareus Dávid* gyakorolt a tiszántúli reformátusságra. Bethlen a heidelbergi iskoláztatástól a szigorú, ún. orthodox református hitnek megerősödését várta, ezért személyesen ügyelt a többnyire anyagi támogatásával ott tartózkodó erdélyi fiatalság tanulmányi előmenetelére. Az egyetemen és a pfalzi választófejedelemség területén Sturm pedagógiai rendszere lévén elfogadva, megérthető, hogy a XVII. század első felében az erdélyi magyar iskolák lényegileg a Sturm-féle rendszer hatása alatt állottak. Az egyetem akkori magyar növendékei közül felemlíthetjük *Szamosközi István*, *Szenczi Molnár Albert*, *Alvinczi Péter*, *Keserői Dajka János*, *Sepsi Laczkó Máté* és *Geleji Katona István* nevét. Itt tanult 1619-ben Bethlen István is. Az egyetem 1622-ben könyvtárával együtt elpusztult. 1655-től kezdve újból megfordulnak itt magyarországiak és erdélyiek, de csak szórványosan. 1780-tól kezdve javulás mutatkozik ugyan e tekintetben, régi jelentőségét azonban hozzánk való vonatkozásában nem nyerte vissza.

Szerepét a frankfurti (Odera mellett) egyetem vette át, melyet 1546-tól a XVIII. század végéig főleg erdélyiek látogattak. 1811-ben egyesítették a boroszlói egyetemmel. Tanárai közt találjuk a pozsonyi származású *Preyss Kristófot*, Melancton legbizalmasabb barátainak egyikét (1542-1549).

A Melancton halála (1560) után következő időre esik a jénai egyetem föllendülése. A XVI. században és a XVII. század első felében Magyarországból és Erdélyből még csak szórványosan látogatták a különben népes egyetemet. 1657-től fogva azonban már sűrűbben fordultak meg azon magyarországiak és erdélyiek. Az egyetem legnagyobb jelentőségét 1777-1806 között érte el, amidőn bölcsészeti karán *Schiller*, *Fichte*, *Schelling*, *Hegel*, a két *Schlegel*-testvér, az orvosi karon *Hufeland* és a jogi karon pedig többek közt *Feuerbach* működött. 1802-83-ig 2396 magyarországi és erdélyi tanulót iktattak be az

anyakönyvekbe, közülük 520-an erdélyi szászok, Sopronból 135-en Pozsonyból 67-en, Lőcséről 46-an, Körmöcbányáról 38-an stb., többnyire németek és tótok.

A magyarországi protestantizmus iskolaügyére és lelkiisége kialakulására a XVIII. század folyamán a legnagyobb hatást az 1690-ben alapított hallei egyetem működése gyakorolta. *Thomasius* jogtudományi, de főleg *Francke* pietista irányú teológiai munkássága elhatározó befolyással volt az ott tanuló ifjúságra. *Bél Mátyás* egész működése *Francke* hatását mutatja, melyet iskoláztatási rendszerében igyekezett érvényre emelni. Utóbb az itt működő *Wolff* filozófiai rendszere is tért hódított és pedig a hazai református iskolákban (Sárospatak, Debrecen, Marosvásárhely, Székelyudvarhely), melyek különben a külföldi szellemi áramlatok megnyilvánulásait a XVII. század második felétől kezdve többnyire visszatükröztették. 1817-ben az utóbbi évszázadok folyamán jelentőségében erősen le hanyatlott wittenbergi egyetemmel egyesítették. Ez alkalommal a *Kassai Mihály*, a wittenbergi egyetem bölcsészeti karának adjunktusa által gyűjtött és alapított magyar könyvtár is Halleba került. E könyvtár kéziratgyűjteményében kiváló fontossággal bír *Rotarides Mihálynak* kézirati hagyatéka, mely a hallei magyar könyvtár legnagyobb részével együtt az utóbbi években a berlini magyar intézet birtokába jutott.

Az 1409-ben alapított lipcsei egyetemen a középkor folyamán és pedig 1414-1522 közt mindössze 9 magyarországi ifjú beiktatásáról van tudomásunk. E szám hosszú időn át lényegesen nem változott (1522-1655 közt összesen csak 67 magyarországi, illetőleg erdélyi tanuló nevét ismerjük), az 1655-56. tanévtől kezdve azonban lényegesebb emelkedést tapasztalunk. Ez évtől kezdve 1711-ig 256 magyar tanulót iktattak be az anyakönyvekbe. A XVIII. században főleg az erdélyiek látogatták, akik mellett a pozsonyiak szerepeltek nagyobb számban: az erdélyiek nagyobb számaránya a XIX. században is megmaradt. Megemlíthető, hogy *Bél András* a XVIII. század második felében ismételen viselte ez egyetem rektori méltóságát.

A külföldi iskoláztatás szempontjából, legalább a XVI-XVIII. századot illetőleg, kisebb jelentősége van az 1476-ban alapított tübingeni egyetemnek, hol 1615 óta találkozunk magyarországi és erdélyi hallgatókkal; az 1608-ban alapított giesseninek, hol ugyanazon évben volt ugyan magyar egyetemi hallgató, egészben véve azonban, legalább is a XVIII. század első tizedéig, nem tartozott a magyaroktól sűrűn látogatott egyetemek közé. Kisebbségi jelentőségű továbbá a rostocki egyetem, bár ez a XVI. században egyike volt a leglátogatottabb protestáns főiskoláknak: Magyarországból azonban a XVI. század folyamán csak néhány magyar ifjú fordult meg itt. A Nürnberg városa által alapított (1578) és fenntartott altdorfi egyetemen a XVI. század utolsó évtizedeitől kezdve inkább erdélyiek fordultak meg; nagyobb jelentősége azonban a magyarországi iskoláztatás szempontjából nem volt. A XIX. század elején (1818) egyesítették az erlangeni egyetemmel. Adataink szerint a königsbergi egyetemet (1544-ben alapított) is látogatták magyar ifjak. A XVI. században az egyetem tanárai közt találjuk *Preyss Kristófit* és fiát, *Bálintot*, akik több ízben a rektori méltóságot is viselték. Nagyobb jelentőségre tett szert az 1734-ben alapított göttingeni egyetem, melyet főleg az erdélyi szász ifjúság látogatott.

A strassburgi főiskola (alapított 1528-ban) nevét és jelentőségét első főigazgatójának *Sturm Jánosnak* köszönhetjük, aki 1538-1583-ig állott az iskola élén és *Melanchtonétól* eltérő tanítási rendszerével tette nevét ismeretessé; hatása nálunk főleg a XVII. századi iskoláztatás folyamán mutatkozott. Az egyetemen csak 1622 óta vezettek anyakönyveket, de adataink szerint már 1552-től kezdve megfordultak itt magyar hallgatók, többek közt *Révai Péter*, a későbbi híres koronaőr (1589), *Thurzó Szaniszló*, a későbbi nádor (1590), *Szenczi Molnár Albert*, *Baranya Décsi János* stb. A harmincéves háború alatt az egyetem látogatása lehetetlenné válván, csak 1654-től kezdve keresik fel ismét Magyarországból és Erdélyből, de ezután már nem tartozott a sűrűbben látogatott külföldi egyetemek közé.

A német egyetemek túlnyomó többsége lutheránus és katolikus jellegű lévén, a református vallású magyarországi és erdélyi ifjúság Heidelberg elpusztulása (1622) után a hollandiai egyetemeket kezdte látogatni, melyek világnézeti és vallási fölfogása legközelebb állott a hazai reformátusságéhoz. Az 1585-ben alapított franekeri egyetemen 1623-ban találunk magyarokat, kiknek száma itt a XVII. század végéig 486-ra emelkedett; egy részük a Hollandia költségén fenntartott bursában nyert elhelyezést; a XVIII. század má-

sodik felében jelentősége lehanyaglott s 1789-90-től kezdve magyarok nem is látogatják. 1810-ben egyébként maga az egyetem is megszűnt. Ugyancsak 1623-ban kezdték látogatni ifjaink az 1575-ben alapított leydeni egyetemet is, és pedig túlnyomó számban teológusok. Itt tanult 1626-ban *Bethlen Péteris*, Bethlen Gábor fejedelem unokaöccse. 1700-ig 455, többnyire magyarországi származú hallgatót iktattak be az egyetem anyakönyveibe, 1700-1793-ig 152 magyar hallgató neve ismeretes (köztük pl. *Pápai Páriz Ferenc*, *Bod Péter*, *gróf Székely Ádám*, *gróf Teleki József* és *Ádám*). 1793-1868-ig sem Magyarországból, sem Erdélyből nem látogatták, 1868 óta azonban újból felkeresi a magyar ifjúság. Az 1636-ban alapított utrechti egyetemen 1643-ban jelentkezett az első magyarországi, 1647-ben az első erdélyi hallgató; számuk a XVII. század folyamán (1700-ig) 137, köztük van *Apáczai Csere János* is. 1700-tól 1885-ig 412 hallgató nevét tartalmazzák az egyetem anyakönyvei. Az 1648-ban megnyílt, s 1818-ban megszűnt harderwijki egyetemen is megfordultak magyarok, így *Tophaeus Mihály* és *Apáczai Csere János*, számuk azonban, bár az egyetem mellett felállított ún. Fraterhuis anyagi kedvezményeket biztosított az egyetemen tanuló magyar ifjaknak, általában csekély volt; 1648-1701 közt 10, 1701-1790 közt 27 magyar hallgatóról tudunk, kik közül 9-en ugyanott elnyerték a doktori fokozatot is. A XVIII. század folyamán a görningeni egyetemen is találunk magyarokat, köztük a debreceni főiskola későbbi nagyhírű tanárait: *Maróti Györgyöt* és *Sinai Miklóst*. Ez egyetem magyar hallgatóiról bővebb adatok nem állnak rendelkezésünkre.

Sűrűn keresték fel a XVI. századtól kezdve Magyarországból és Erdélyből a svájci egyetemeket is. Ezek közül a baselit, a XVI. század kezdetén *Erasmus Rotterdamusnak* a városban való huzamosabb tartózkodása és *Reuchlinnek* egyetemi tanári működése tette vonzóvá azok előtt, akik a humanizmus iránt érdeklődtek. A XVI. század második felétől azonban a protestantizmusnak volt egyik főiskolája; anyakönyvében 1552 óta találjuk feljegyezve a magyar tanulók nevét, kiknek száma a XVI. század folyamán mindössze 15. A XVII. században 36, a XVIII. században 193 név ismeretes; 1797-1848 közt Magyarországból nem látogatták, 1852-től fogva azonban ismét többen megfordultak az egyetem falai között. Kiválóbb magyar hallgatói közé számíthatjuk *Honter Jánost*, *Nadányi Jánost*, *Pápai Páriz Ferencet*, *Maróti Györgyöt*, a gróf Teleki-család több tagját, *Kármán Józsefet* stb. A XVI. század második felétől fogva a genfi főiskolán is találkozunk magyarokkal, pontosabb névsoruk azonban csak az 1685-1794 közti időből ismeretes. A berni egyetem látogatását, legalább a XVIII. században, a magyar tanulók számára alapított ösztöndíjak segítették elő.

A XVIII. század folyamán Anglia főiskolán is megfordultak magyarországi és erdélyi hallgatók. *Sinai Miklósról* például tudjuk, hogy Oxfordban tanult. Az angliai iskoláztatás lényegesebb hatást mindamellett nem gyakorolt iskoláztatásunkra és szellemi életünk fejlődésére.

Az iskolai tanulmányoknak a külföldi iskolákon való folytatása és befejezése csak részben volt egyesek önkéntes vállalkozása. A külföldi iskoláztatást a középkortól kezdve általában testületek, egyházak, városok és áldozatkész főurak irányították, egyházi és iskolai vagy más érdekekből. Indokoltá tette a külföldi egyetemek látogatását az Árpádok alatt a magyar egyetemek hiánya, az Anjouk és Hunyadiak korában pedig a meglevő egyetemeink fogyatékosága, egyik vagy másik fakultásnak hiánya, vagy azon körülmény, hogy egyetemeink nem rendelkeztek olyan tanerőkkel, melyek a külföldi egyetemek látogatását feleslegessé tették volna. Mátyás király halálától fogva hosszú időn át egyáltalában nem volt magyar egyetem, és e hiányon a nagyszombati egyetem alapítása sem segített szervezetének csonkasága és kimondottan felekezeti jellege miatt. A XVI. század második felében elterjedt protestantizmus ennek következtében a külföldi egyetemek látogatására volt utalva; az egyetemek száma viszont a XVI-XVIII. században a nyugat-európai államokban mindenütt megnövekedvén, alkalom nyílt mindenféle igény, világnézet vagy vallási felfogás kielégítésére, illetőleg ápolására. A tanulás szabadsága, mely az egyetem és az előadó tanár személyének megválasztásában állott, magyarázza meg a középkortól fogva különben elterjedt diákvándorlásokat. A külföldön tanuló ifjakat az alapítványokkal rendelkező külföldi egyetemek helyhez kötötték ugyan, egyébként azonban e tanulókat segélyező egyházak vagy magánosok a legtöbb esetben megelégedtek azzal, ha a kiküldendő ifjakkal reverzálist irattak alá, hogy vallásukat el nem hagyják, az

egyetem megválasztásában, vagy az egyetemek változtatásában azonban nem korlátozták őket. Innen van az, hogy egyik-másik vállalkozóbb szellemű ifjú Európa nagy részét bejárta tanulmányi évei alatt. *Paksi Mihályról* pl. tudjuk, hogy 1565-ben Wittenbergben, 1566-ban Baselben, 1568-ban Heidelbergben, utóbb az Odera melletti Frankfurtban tanult; 1570-ben Krakkóban, 1572 tavaszán Lyonban és újra Heidelbergben találjuk, ahonnan 1574 őszén újra Lengyelországba ment s onnan jutott francia földön keresztül 1575 márciusában Padovába. S Paksi Mihály a magyar vándordiák típusa, hozzá hasonlókat nagy számmal lehetne felsorolni. Kivételt csak azon ifjak képeznek, akiket városaink küldtek ki külföldi egyetemekre, mert ezek számára a legtöbb esetben a városi magisztrátus jelölte ki nemcsak az egyetemet, hanem azon tudományszakot is, melyben magukat ki kellett képezniök; e tekintetben pedig a város szükségletei voltak irányadók. A városok a külföldi iskolákban tanuló ifjúság tanulmányi előmenetele iránt mindenkor élénken érdeklődtek, egyes tanárokkal közvetlen összeköttetésben is állottak, de viszont megkívánták a tanulóktól, hogy időnkint haladásukról tájékoztassák a magisztrátust s arról is számoljanak be, hogy a város anyagi támogatását miképp használták fel. A városok (pl. Pozsony) elég bőven gondoskodtak ugyan az ifjak anyagi szükségleteiről, de tudni kívánták, hogy azok mire fordítják a segélypénzeket; az ifjak ennek következtében kötelesek voltak időnkint tételenként elszámolni a részükre kiutalt összegekről, s e kimutatásokat azután a tanács rendszeresen felülvizsgálta. A tanács állapította meg a tanulmányi idő terjedelmét is, engedélyezte a továbbtanulást, de amennyiben a város érdekei úgy kívánták, vissza is rendelte s a város szolgálatában alkalmazta őket. Városaink magasabb kultúrájukat azoknak köszönhatték, akik külföldi iskoláik és tanulmányútjaik befejezése után hazatérve, közszolgálatba állottak, s tudásukat, nemkülönben külföldi összeköttetéseiket városuk érdekében gyümölcsöztették.